

18. Skofenko F. Gvozdz (z dosvidu shchodennoi tsehovoi stinnoi gazety Kharkivskoho zavodu imeni Stalina). Vydavnytstvo Kharkivskoho Obkomu KP(b)U «Sotsialistychna Kharkivshchyna». – Kharkiv. – 1938.
19. G. An. Skromnaja jubyljarsha. – Har'kovskij proletarij. – 1926, 5 travnja
20. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 2253.
21. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 1482. – Ark. 129.
22. Stepanchuk Yu. Formuvannia gromadskoi dumky v radianskiy Ukraini za dopomogoju orhaniv nyzovoi presy v 20-kh – na pochatku 30-kh rokiv XX stolittia // Naukovi zapysky: zb. nauk. pr. Ser. Istorii / Vinnyts. derzh. ped. un-t im. M. Kotsiubynskoho; za zag. red. P. S. Gryhorchuka. – Vinnytsia, 2013. – Vyp. XXI.
23. Solodovnyk V. Gazeta // Narysy ukrainskoi populiarnoi kultury (za red. O. Grytsenko). – K: UTsKD, 1998. – 760 s.
24. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 2012.
25. Ruban V. I v trudi, i v boiu – K., 1967.
26. Visti VUTsVK. – 1925, 15 veresnia.
27. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 1482. – Ark. 129.
28. Ukrainska presa v borotbi za ednist partii. – Chervona presa. – 1927, №7.
29. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 757. – Ark. 279.
30. Aguf M. Pechat USSR (1917 – 1932) – Ukgosnatsmenizdat. – 1932.
31. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 1. – Spr. 213. – Ark. 15.
32. DAKhO. – F. 5. – Op. 1. – Spr. 55.
33. DAKhO. – F. 5. – Op. 1. – Spr. 23.
34. Knyga i drukarstvo na Ukraini / [Za red. P. M. Popova]. – K.: «Naukova dumka». – 1965. – 315 s.
35. Rudyi G. Okhrona i zberezhenntia pamiatok istorii ta kultury v Ukraini (za materialamy ukrainskoi periodyky 1917 – 1941 rr.) – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2011. – 204 s.
36. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy. – F. 555. – Op. 1. – Spr. 6.
37. Kozachenko A. Zhurnaly na Vkraini (Za materialamy Ukrainskoi Knyzhkovoi Palaty). – Kultura i pobut. – 1925, 27 veresnia.
38. Stepanchuk Yu. Periodychni vydannia yak istorychne dzherelo u doslidzhenni suspilnoho zhyttia USRR u 20-kh rokakh XX stolittia // Istorychna pamiat. – Poltava, 2012, № 28.

Шпакович Е.В.

Развитие периодической прессы на Харьковщине в 20-х гг. XX в.

Статья посвящена актуальной в научном смысле проблеме развития периодической печати в тогдашней столице УССР, своеобразной духовной сокровищнице событий и фактов. Автором освещены, в каких условиях развивалась харьковская периодика и ее влияние на развитие национального возрождения.

Ключевые слова: столичные газеты, периодическая печать, исторический источник.

Shpakovich K.V.

Development of periodic press on Kharkiv district in 20th XX century.

The article is devoted to the problem in the scientific sense of periodicals in the then capital of USSR, a kind of spiritual treasury of events and facts. The author highlights the conditions under which developed Kharkov Periodicals and its influence on the development of national revival.

Keywords: metropolitan newspapers, periodicals, historical source.

УДК 94(477):2:39

М.П. Жолов

БАЗОВІ ВЕКТОРИ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД ЕТНОСПІЛЬНОТ УКРАЇНИ (20-І РР. XX СТ.)

Досліджено культову діяльність національних релігійних громад радянської України впродовж 20-х років XX століття, показано реакцію влади на влаштування віруючими позахрамових богослужбових заходів. Розглянуто благодійницьку діяльність релігійних об'єднань, названо категорії причетних до неї осіб та джерела надходження коштів. Означено коло питань, які вирішувалися представниками релігійних громад найменшин України на з'їздах місцевого значення.

Ключові слова: релігійна громада, національна меншина, культова діяльність, культова будівля, благодійництво.

Головною сферою активності релігійних громад, задля якої власне й об'єднувалися віруючі, була культова діяльність. Відправа богослужінь вимагала наявності спеціального приміщення, тож храм відігравав важливе значення для забезпечення належного функціонування релігійних громад кожної з етнічних спільнот України. Задля вирішення нагальних питань релігійні громади скликали з'їзди. Крім цього об'єднання віруючих намагалися піклуватися про своїх членів, тому чільне місце в їх діяльності займало благодійництво.

Основну роль у житті єврейської громади відігравала синагога (в перекладі з грецької – «зібрання»), що слугувала молитовним будинком, осередком вивчення іудаїзму та й взагалі місцем вирішення найрізноманітніших питань загального зацікавлення [19, с. 285]. Попри важливе значення синагоги для віруючих євреїв, іудейське богослужіння могло відбуватися не лише в її приміщенні, але й на повітрі. Однак можливість його проведення залежало від наявності громади, яку мало складати не менше десяти глав сімей. Оскільки в невеликих общинах було важко зібрати для молитви таку кількість осіб, десять чоловіків (які досягли тринадцяти років) вважалися главами сімей. Зібрання такої кількості людей відповідної статі називалося міньямом та вважалося достатнім для проведення богослужіння [12, с. 177].

Оскільки центральне місце в іудейському культі займає Тора, то в кожній синагозі обов'язково знаходився ковчег для збереження Священного Сувою, який мав назву «арон кадеш» [1, с. 154]. В суботу і на свята читання Тори було центром богослужіння та супроводжувалося церемоніальною ходою навколо синагоги до моменту, коли Сувій викладали з арон кадеш [9, с. 232]. Читання священного тексту відбувалося за розташованою посеред молитовної зали, кафедрою, що звалася «біма». Обсяг Тори був досить великим, тому для розміщення повного тексту використувався не один сувій. Їх кількість в кожній з синагог була різною. Наприклад, в Новомиколаївській м. Херсона налічувалося 32 сувої, в інших релігійних громад міста по 15, 27 і навіть 40 [12, арк. 61].

Синагогою переважно була достатньо велика будівля із випаленої цегли, вкрита залізом або черепицею [5, с. 154]. У великих містах, таких як Одеса, Бердичів, Катеринослав, Харків існували синагоги, що вміщували близько тисячі віруючих. Побудовані за європейським зразком у другій половині XIX ст., вони мали галерею для жінок та спеціальний балкон для хору, через що отримали назву хоральних [1, с. 20]. Та все ж більшість синагог, що розташовувалися в штетлах виглядали досить просто, а головним матеріалом, який використовувався при їх зведені було дерево. Як можна побачити на прикладі общини Шнеерсон в Овручі, деякі єврейські релігійні громади облаштовували приміщення для богослужінь в кімнатах багатоквартирних комунальних будинків [30, арк. 200]. В Одесі обладнаних у такий спосіб іудейських молитовень була більшість ще з дореволюційних часів. Керуючись тим, що подібні приміщення повністю відділялися від житлової частини будинку, а також мали окремий вхід, влада передавала їх в користування релігійним громадам на загальних підставах. Одночасно площа цих молитовень належала житловим кооперативам, які вимагали у віруючих квартирну платню за користування приміщеннями. На цьому ґрунті між радами уповноважених релігійних громад та представниками житлкоопів досить часто виникали непорозуміння [26, арк. 102]. Лише з кінця 20-х років практика здачі в оренду релігійним громадам приміщень, що знаходилися в націоналізованих державою житлових будівлях, припинилася [30, арк. 200].

Кожен єврей шукав собі місце не просто для молитви, але й для спілкування. Поділ відбувався за соціальною ознакою: багаті, середній прошарок та бідні молилися в окремих синагогах [34, с. 17]. Крім того розподіл місць у кожній окремо взятій синагозі також відбивав соціальну ієрархію. Уздовж східної стіни сиділи найбільш поважні люди – рабин, знавці Талмуда, заможні євреї. Щодалі поважність місць

зменшувалася, а біля західної стіни розташовувався нужденний люд [19, с. 264]. В деяких місцевостях серед єврейського населення була поширена традиція кожному віруючому мати приватне, колись придбане спадкове місце [34, с. 17]. Згідно іудейських норм чоловіки та жінки повинні були молитися окремо, тому для різних статей в деяких синагогах існували два входи. Іноді зал для жінок розміщувався на другому поверсі [34, с. 8].

В 1918 р. ксьондз Станіслав-Мар'ян Войцеховський так охарактеризував зовнішній вигляд більшості подільських католицьких храмів: «Наші костьоли, за небагатими винятками, це чотирикутні споруди з причіпленою інколи вежею, без жодних архітектурних окрас і стилю, структурою своєю нагадують скоріше зерносховища, ніж храми Божі» [23, с. 905].

Говорячи про речі, які знаходилися в католицьких церквах, можна для прикладу навести перелік основних предметів, що перебували в приміщенні римо-католицької культової споруди, яка знаходилася у користуванні німців с. Костирка на Херсонщині: 9 дерев'яних скульптур, 14 ікон, бюст Ісуса Христа, 4 хрести, щити для сповіді, орган, 27 лав та 28 підсвічників [10, арк. 56].

Крім храмових богослужінь серед католиків було поширеним проведення культових процесій, які приурочувалися до певних свят та інколи охоплювали одразу кілька населених пунктів. 29 червня 1924 р. на храмове свято до костьолу Браїлова з Бердичева хресною ходою вирушили польські віруючі до яких поступово приєднувалися католики з навколишніх сіл [30, арк. 171].

Хресні ходи проводили не лише польські, але й німецькі католики. Влітку 1924 р. члени релігійних громад Карл-Лібнехтського району на Миколаївщині перед владою порушили питання, щодо надання дозволу громадам всієї округи провести релігійну процесію німецькими селами. Хоча в проханні було відмовлено, віруюча частина німецького населення все ж провела локальні хресні ходи в межах церковних огорож [30, арк. 264 зв.].

В кожній німецькій колонії, як католицькій так і лютеранській, знаходилася, збудована ще в часи заснування поселення, церква. В найбільших населених пунктах поряд з храмом розташовувалася дзвіниця. За певних умов кошти на будівництво культової споруди виділялися з державної казни Російської імперії. Однак багато кірх постало за рахунок пожертв і церковного податку [17, с. 91]. Проте траплялися випадки, коли німецькі віруючі змушені були влаштовувати богослужінні в будівлях, які не мали культового призначення. Німецькі лютерани поліконфесійної колонії Фішерсдорф, як і католики с. Біллерсфельд Карл-Марксівського району на Катеринославщині задовольняли релігійні потреби в молитовній залі, яка розміщувалася в приватному будинку [32, арк. 152, 160]. Саме з розрахунку на такі групи віруючих 8 лютого 1924 р. з ініціативи НКВС розпочав дію спеціальний циркуляр, що дозволяв проведення молитовних зібрань в приватних будинках населених пунктів, де не існувало спеціальної молитовної будівлі відповідного культу або не вистачало осіб певної релігійної приналежності для створення релігійної громади [30, арк. 81].

Лютеранські кірхи та молитовні будинки були переважно дерев'яними будівлями. Зовнішній інтер'єр лютеранських храмів відзначався простотою, строгістю готичних форм та добротною роботою. Всупереч тому, що лютерани відхиляють поклоніння Богоматері, ангелам, святим, їхні церкви називалися на честь святих (в Києві існувала кірха св. Катерини) [16, с. 16]. Надзвичайна простота відзначала і їх внутрішній інтер'єр. В середині знаходилися лави для віруючих, як у католицьких костьолах. В центрі напроти дверей розташовувався стіл на якому стояли хрест та свічі. Неповдалік знаходилося зображення Спасителя, не дивлячись на те, що вшанування ікон в лютеранській церкві було відсутнє [14, с. 205]. Крім того в лютеранських храмах розміщувалася кафедра для пастора та амвон для кістера, а також орган або

гармоніум, музика яких супроводжувала спів хору. Ось лише кілька найменувань предметів із вказівкою їх кількості, які потрапили до інвентарного опису лютеранської кірхи м. Херсона: образ Ісуса Христа, який молиться в Гетсиманському саду, 4 чавунні підсвічники, 2 підсвічники з білого металу, Біблія, біле простирadlo для вівтаря, 32 лави, 15 нотних книг, 30 пісенників, футляр та прибор для Святих Таїн [9, арк. 24].

На відміну від католиків у лютеран богослужіння проходили значно рідше, зазвичай щонеділі та у святкові дні, а причастя відбувалося раз на місяць. Відвідування церкви не входило в суворий обов'язок лютеранина. Воно займало другорядне місце порівняно із дотриманням особистої віри [16, с. 17].

Меноніти, ще з більшою суворістю ніж лютерани дотримувалися принципів своєї віри. Внутрішньообщинні й сімейні стосунки, трудова етика, оформлення житла та одяг – усе це так чи інакше мало на собі відбиток їхніх релігійних уявлень. Будівлі та паркани фарбувались у синій колір. Богослужіння відбувалося у першій половині дня, молитва проходила мовчки. Навертати в віру представників інших конфесій заборонялося. Меноніти відзначались особливою охайністю, стриманістю, працьовитістю [3, с. 61].

Кожна менонітська громада була незалежною у своїх внутрішніх справах та формально керувалася загальним зібранням, яке скликалося за необхідності [15, с. 150]. Богослужіння в менонітів включало спів духовних гімнів, молитви, читання Слова Божого. Віруючі не мали кодексу обов'язкових молитов, на богослужінні члени громад вдавалися до живої імпровізації. Важливу роль у менонітів відігравала проповідь, з якою під час молитовних зборів по чергово могли виступати кілька осіб [11, с. 358]. Релігійні відправи у менонітів відбувалися щонеділі у першу половину дня. Однак на практиці протягом тижня проходило не одне молитовне зібрання, що скликалося за ініціативою самих віруючих. Наприклад, на загальних зборах Хортицької релігійної громади, що проходили на початку 1925 р. пролунала думка щодо збільшення кількості богослужінь. Було запропоновано вечорами проводити додаткові молебні, а з метою їх покращення організувати ще й церковний хор. Крім того надійшла пропозиція кілька разів на тиждень влаштовувати спільне читання Біблії [24, с. 78]. Дійсно, час від часу меноніти кількох населених пунктів збиралися разом задля проведення спеціальних біблійних розмов. Для цього обирався молитовний будинок до якого було найзручніше дістатися одновірцям із сусідніх колоній. Керували тлумаченням Біблії одна або дві особи за активної участі слухачів. Такі бесіди з перервами могли тривати два, а то й три дні [31, арк. 20].

Задля зручності, культова споруда в менонітських колоніях розташовувалася в центрі поселення. Саме керуючись цим принципом, в 1928 р. громада с. Самойлівка Олександрівського району звернулася до Артемівського окружного адмінвідділу з проханням перенести молитовний будинок до сусідньої колонії Шостеківки. Адже протягом 38-річного періоду розширення німецьких поселень та виникнення нових хуторів, їх центр змістився і деяким членам общини було не зовсім зручно відвідувати богослужіння [31, арк. 11].

Менонітський молитовний будинок можна охарактеризувати на прикладі того, який знаходився в с. Орлово Херсонської округи. Довжина споруди становила 9 сажнів, а ширина 5. Згідно опису, всередині будівлі знаходилася кафедра, стоячи за якою проповідник читав та пояснював віруючим Євангеліє. Члени громади слухали його, сидячи на лавах, котрих нараховувалося 44. Також в приміщенні було два стола. У розпорядженні прихожан знаходилися обладнані для головних уборів вішалки та полицки для калощ. Взимку приміщення для богослужіння опалювалося за допомогою залізної печі. Поряд з молитовнею, територія якої була огорожена кам'яним парканом, розташовувалася конюшня розмірами 15 на 3 сажні [10, арк. 63].

Протягом 20-х років чи не найбільш привабливий ґрунт для стрімкого поширення свого віровчення серед українського населення знайшли баптисти та євангельські християни. Крім них, невелику кількість громад євангельських християн складали євреї, а баптистами була незначна частина німців. В центрі віровчення євангелістів-християн та баптистів знаходилося Євангеліє, яке слугувало орієнтиром морально-релігійного вдосконалення. Різниця між цими двома напрямками полягала в тому, що у баптистів відбувалося хрещення шляхом покладання рук. Цього не визнавали євангелісти, які вважали, що Святий Дух не може сходити через рукопокладення [33, арк. 1]. Рационалістичні моменти віровчення створювали умови для пробудження активності членів подібних громад. Кожен віруючий приймав участь в богослужінні, проповіді, сам читав, тлумачив та обговорював священні тексти [4, с. 8]. Віруючі баптисти або євангельські християни, які знаходилися в одній місцевості, утворювали помісну церкву – громаду, яка для проведення молитовних зборів могла й не потребувати спеціальної будівлі. Таким чином, для них церква не сприймалася в якості особливої будівлі – храму, а перш за все уособлювала колектив віруючих [18, с. 216].

Релігійні потреби старообрядницькі громади задовольняли по-різному. Частина з них мала молитовні будинки, священників, а частина відправляла службу в окремо виділеному приміщенні приватного будинку когось із одновірців [22, с. 308].

Важливим вектором діяльності релігійних громад була організація спільних з'їздів з метою вирішення нагальних проблем кожної з них. В з'їздах приймали участь надіслані кожною громадою делегати. Перед їх початком, організатори попередньо затверджували в адміністративному відділі теми майбутніх доповідей. Так предметом роботи з'їзду лютеран в Одесі, запланованого на останню третину вересня 1926 р., мало бути обговорення питань пов'язаних із станом церковного життя в єпархії та його впорядкування у відповідності з розпорядженнями влади. Планувалося вирішити проблему об'єднання приходів, які мали постійного пастора з вакантними. Крім того в порядок денний пропонувалося внести питання, пов'язані з фінансовими річними звітами громад та асигнуванням коштів на утримання канцелярії Вищої церковної ради в Москві, а також єпархіальної ради в Одесі [29, арк. 213в]. Того ж року відбувся з'їзд представників громад та груп німецьких баптистів Донбасу, засідання якого пройшло в молитовному будинку колонії Біловеж Люксембурзького району Маріупольської округи. В ході обговорення були порушені питання щодо пожертв на користь громад, проведення біблійних співбесід для членів релігійних об'єднань та організації хорового співу [28, арк. 6].

Як було проілюстровано, на зібраннях представники громад вирішували широке коло проблем. В свою чергу кожне питання включало в себе ряд підпунктів. Зокрема, на одному із менонітських з'їздів Артемівської округи, його делегатів цікавила оренда, ремонт і страхування молитовних будинків. Після незначних суперечок було ухвалено положення за яким кожна громада мала самостійно здійснювати витрати, пов'язані з користуванням культовими спорудами та приміщеннями для церковних сторожів [20, с. 103]. В 1927 р. лютеранські громади Одещини мали провести з'їзд присвячений регламентації діяльності пастора. Поміж іншого, планувалося вирішити питання, щодо призначення священнику заробітної платні та порядок обслуговування ним громад [6, арк. 50].

Наступний напрямок діяльності релігійних громад, який необхідно розглянути – це благодійництво. Тільки-но в Україні ствердилася радянська влада, державою одразу було націоналізовано всі установи, які знаходилися під опікою релігійних громад, в тому числі й благодійницькі. Не дивлячись на це, в 1923 р. до виконавчого комітету Одеської губернії з Миколаєва надійшла інформація про існування в місті при єврейській релігійному об'єднанні комісії допомоги голодуючим, яку очолював рабин Шнеерсон. Згідно повідомлення, комісія продовжувала утримувати їдальню, а також

дім в якому відбувався догляд похилих та бідних іудеїв [7, арк. 20]. В багатьох сільських лютеранських приходах для тих, хто мав потребу в грошах, теж влаштовувалися каси допомоги, через посередництво яких бідні мали змогу отримати певні кошти [2, с. 94]. В менонітських громадах були особи, які відповідали за благодійницьку діяльність. Зазвичай такі люди надіялася зазначеними обов'язками пожиттєво. Вони мали матеріально допомагати бідним та вдовам за рахунок коштів, які складалися з добровільних пожертв віруючих і збиралися в спеціальних, призначених для цієї мети скарбничках, що розміщувалися у молитовних будинках. Крім того, всупереч заборон влади, збір коштів для допомоги бідним проводили за межами молитовних будинків [27, арк. 43].

Обсяг грошей витрачених релігійною громадою з благодійницькою метою відображався у бухгалтерських та інших звітах. У вересні 1920 р. синагога Хабад, що розташовувалася у Херсоні, задля покращення стану хворих приходу, які знаходилися на лікуванні в колишній єврейській лікарні, внесла до її каси 100 тис. крб. [10, арк. 15]. За НЕПу, коли було подолано інфляцію та проведено грошову реформу, числа, які відображали подібні витрати, скоротилися на кілька цифр. В період з 1 січня 1925 р. по 30 червня 1926 р. одеські німці-баптисти відрахували з благодійницькою метою 44 кр., 2 коп. Протягом вказаного часу єврейська євангельсько-християнська громада міста збрала й витратила, на допомогу 3 своїм членам 60 крб. [8, арк. 17]

Додаткову матеріальну допомогу іудейські громади отримували від своїх одновітців з-за кордону, зокрема США. Гроші які залишалися після витрат пов'язаних з утриманням єврейських закладів та синагог, а також внаслідок розподілу між наближеними до духовенства віруючими, рабини передавали бідному населенню [13, с. 81].

Задля допомоги нужденним членам католицьких релігійних об'єднань, одновірці з Америки надсилали благодійницькі кошти до німецьких колоній. Проте як і у попередньому випадку отримані гроші не завжди використовувалися за призначенням, оскільки витрачалися на ремонт церков та йшли на формування платні духовенству [24, с. 81].

Існували випадки, коли уповноважені релігійних громад особисто вирушали за матеріальною допомогою до бажаючих її надати. В результаті однієї з таких поїздок лютерани отримали 2 тис. крб. та 3 вагони різного збіжжя, а баптисти близько 700 крб. Під час розподілу благодійницьких коштів не обійшлося без ексцесів. На цьому ґрунті між членами лютеранської громади виникли сварки і навіть бійка [27, арк. 265].

Всі благодійницькі кошти з-за кордону, як запевняв у вересні 1926 р. гість Одеського з'їзду представників євангельсько-лютеранських громад регіону, Московський єпископ Майєр, надходили виключно легальним шляхом – через державний банк. На думку ієрарха, причиною скрутного становища релігійних громад, вихід з якого віруючі знаходили в отриманні зовнішньої допомоги, були неврожаї, що суттєво впливали на економічне становище землеробів німецьких колоній. Додатковим чинником, який негативно позначався на фінансовому становищі релігійних громад, став занепад релігійності та як наслідок зменшення кількості присутніх на богослужіннях [29, арк. 11].

Таким чином, не дивлячись на достатнє забезпечення релігійних громад національних меншин України богослужбовими спорудами та належні умови для проведення культової діяльності, деякі з них, зокрема іудейські, через брак потрібної кількості молитовних будинків у місцях скупчення етнічного населення, впродовж 1920-х років XX ст. влаштовували богослужіння в приміщеннях житлових будинків. За функціонуванням релігійних громад слідувала влада. Не лише такі види діяльності віруючих, як влаштування з'їздів та масове благодійництво, але й задоволення культових потреб, у разі виходу останніх за межі храму, наштовхувалося на прискіпливу увагу працівників державних органів.

1. *Бейзер М.* Наше наследство: Синагоги СНГ в прошлом и настоящем / М. Бейзер. – М., 2002. – 176 с.
2. *Брандт Л.* Лютеранство и его политическая роль / Л. Брандт. – Л.: ОГИЗ Прибой, 1931. – 112 с.
3. *Васильчук В.М.* Німці в Україні. Історія і сучасність (друга половина XVIII – початок XXI ст.) / В.М. Васильчук. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. – 341 с.
4. *Викторія.* Рационалистическое сектанство. (Продолжение) / Викторія // Адміністративний вісник. – 1925 р. – № 5-6. – С. 8-12.
5. *Гончаров В.В.* Евреи Юго-Восточной Украины: на перекрестке традиций и новаций (конец XVIII – начало XX вв.) / В. В. Гончаров. – Донецк: Изд-во Вебер (Донецкое отделение), 2008. – 292 с.
6. Державний архів Миколаївської області (ДАМО), ф. Р-118, оп. 1, спр. 287, 72 арк.
7. ДАМО, ф. Р-161, оп. 1, спр. 158, 34 арк.
8. Державний архів Одеської області (ДАОО), ф. Р-3865, оп. 1, спр. 28к., 18 арк.
9. Державний архів Херсонської області (ДАХО), ф. Р-1887, оп. 3, спр. 706, 93 арк.
10. ДАХО, ф. Р-1887, оп. 3, спр. 734, 143 арк.
11. Історія релігій в Україні: у 10-ти т. За ред. проф. А. Колодного / Редколегія: А. Колодний (голова) та ін. / Релігійні меншини України. Історія релігій в Україні: у 10-ти т. За ред. проф. А. Колодного. – Т. 7. – К.: Український видавничий консорціум, 2011. – 600 с.
12. *Кауфман И.* Еврейская история и религия / И. Кауфман, Л. Финкельс, Ш. Эттингер. – Иерусалим: Библиотека-Алия, 1990. – 272 с.
13. *Кипер М.* Еврейское местечко Украины / М. Кипер. – Х.: Пролетарий, 1930. – 108 с.
14. *Костюк М.П.* Німецькі колонії на Волині (XIX – початок XX ст.) / М. П. Костюк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 384 с.
15. *Крестьянинов В.Ф.* Меннониты / Виктор Федорович Крестьянинов. – М.: Политиздат, 1967. – 223 с.
16. *Курило О.В.* Лютеране в России (XVI – XX вв.) / О. В. Курило. – Минск: World Wide Printing, 2002.
17. *Кьон Н.* Німці і німецька культура в Україні / Наталія Кьон, Леонід Новохатько, Ельвіра Плеська. – К., 2003. – 176 с.
18. *Митрохин Л.Н.* Баптизм / Лев Николаевич Митрохин. – М., Политиздат, 1966. – 264 с.
19. Нариси з історії та культури євреїв України. Видання друге. – К.: Дух і Літера, 2008. – 440 с.
20. Німці в Україні (20-30-ті рр. XX ст.). Збірник документів державних архівів України. – К., 1994. – 232 с.
21. *Пилкингтон С.М.* Иудаизм / С. М. Пилкингтон. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 400 с.
22. *Поліщук Ю.* Російські старовіри на Волині (кінець XVIII – початок XX ст.) / Ю. Поліщук // Історія релігій в Україні. Праці X-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2000 року). Книга I. – Л.: «Логос», 2000. – С. 305-310.
23. *Росовський В.* Доля католицьких храмів на Поділлі (20-30-ті роки XX ст.) / В. Росовський // Історія релігій в Україні. – 2009. – Книга I. – С. 904-910.
24. Сільськогосподарський союз голландських вихідців на Україні (1921 – 1927 рр.): 36. документів і матеріалів (НАН України, Ін-т історії України. Упоряд.: В. І. Марочко). – К. 2000. – 339 с.
25. Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВО України), ф. 5, оп. 2, спр. 199, 405 арк.
26. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 1109, 106 арк.
27. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 2167, 245 арк.
28. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 2183, 155 арк.
29. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 2185, 70 арк.
30. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 269, 245 арк.
31. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 1117.
32. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 229, 171 арк.
33. Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 1846, 43 арк.
34. *Чорномиз В.* Еврейское наследие Умани / В. Чорномиз. – Одесса, 2002. – 46 с.

References

1. *Beyzer M.* Nashe nasledstvo: Sinagogi SNG v proshlom i nastoiashchem / M. Beyzer. – M., 2002. – 176 s.
2. *Brandt L.* Liuteranstvo i ego politicheskaia rol / L. Brandt. – L.: OGIZ Priboy, 1931. – 112 s.
3. *Vasylchuk V.M.* Nimtsi v Ukraini. Istoriia i suchasnist (druga polovyna XVIII – pochatok XXI st.) / V.M. Vasylchuk. – K.: Vyd. tsentr KNLU, 2004. – 341 s.

4. *Viktoriya. Ratsyonalisticheskoe sektantstvo (Prodolzhenie) / Viktoriya // Administrativnyi visnyk. – 1925 r. – № 5-6. – S. 8-12.*
5. *Honcharov V. V. Evrey Yugo-Vostochnoy Ukrainy: na perekrestke traditsii i novatsii (konets XVIII – nachalo XX vv.) / V. V. Honcharov. – Donetsk: Yzd-vo Veber (Donetskoe otdelenie), 2008. – 292 s.*
6. *Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti (DAMO), f. R-118, op. 1, spr. 287, 72 ark.*
7. *DAMO, f. R-161, op. 1, spr. 158, 34 ark.*
8. *Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti (DAOO), f. R-3865, op. 1, spr. 28k., 18 ark.*
9. *Derzhavnyi arkhiv Khersonskoi oblasti (DAKhO), f. R-1887, op. 3, spr. 706, 93 ark.*
10. *DAKhO, f. R-1887, op. 3, spr. 734, 143 ark.*
11. *Istoriia relihiy v Ukraini: u 10-ty t. Za red. prof. A. Kolodnoho / Redkolehiia: A. Kolodnyi (holova) ta in. / Relihiyni menshyny Ukrainy. Istoriia relihiy v Ukraini: u 10-ty t. Za red. prof. A. Kolodnoho. – T. 7. – K.: Ukrainskyi vydavnychy konsortsium, 2011. – 600 s.*
12. *Kaufman Y. Evreyskaia istoriya i relihiya / Y. Kaufman, L. Finkels, Sh. Ettinher. – Yerusolim: Biblioteka-Aliya, 1990. – 272 s.*
13. *Kiper M. Evreyskoe mestechko Ukrainy / M. Kiper. – Kh.: Proletariy, 1930. – 108 s.*
14. *Kostiuk M. P. Nimetski kolonii na Volyni (XX – pochatok XX st.) / M. P. Kostiuk. – Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 2003. – 384 s.*
15. *Krestianinov V.F. Mennonity / Viktor Fedorovich Krestianinov. – M.: Politizdat, 1967. – 223 s.*
16. *Kurilo O. V. Liuterane v Rossii (XVI – XX vv.) / O. V. Kurilo. – Minsk: World Wide Printing, 2002.*
17. *Kon N. Nimtsi i nimetska kultura v Ukraini / Nataliia Kon, Leonid Novokhatko, Elvira Pleska. – K., 2003. – 176 s.*
18. *Mitrokhin L.N. Baptizm / Lev Nikolaevich Mitrokhin. – M., Politizdat, 1966. – 264 s.*
19. *Narysy z istorii ta kultury yevreiv Ukrainy. Vydannia druhe. – K.: Dukh i Litera, 2008. – 440 s.*
20. *Nimtsi v Ukraini (20-30-ti rr. XX st.). Zbirnyk dokumentiv derzhavnykh arkhiviv Ukrainy. – K., 1994. – 232 s.*
21. *Pilkinhton S.M. Iudaizm / S. M. Pilkinhton. – M.: FAYR-PRESS, 2002. – 400 s.*
22. *Polishchuk Yu. Rosiyski staroviry na Volyni (kinets XVIII – pochatok XX st.) / Yu. Polishchuk // Istoriia relihiy v Ukraini. Pratsi X-i mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (Lviv, 16-19 travnia 2000 roku). Knyha I. – L.: «Lohos», 2000. – S. 305-310.*
23. *Rosovskiy V. Dolia katolytskykh khramiv na Podilli (20-30-ti roky XX st.) / V. Rosovskiy // Istoriia relihiy v Ukraini. – 2009. – Knyha I. – S. 904-910.*
24. *Silskohospodarskyi soiuz hollandskykh vykhidsiv na Ukraini (1921 – 1927 rr.): Zb. dokumentiv i materialiv (NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. Uporiad.: V. I. Marochko). – K. 2000. – 339 s.*
25. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vladny Ukrainy (TsDAVO Ukrainy), f. 5, op. 2, spr. 199, 405 ark.*
26. *TsDAVO Ukrainy, f. 5, op. 2, spr. 1109, 106 ark.*
27. *TsDAVO Ukrainy, f. 5, op. 2, spr. 2167, 245 ark.*
28. *TsDAVO Ukrainy, f. 5, op. 2, spr. 2183, 155 ark.*
29. *TsDAVO Ukrainy, f. 5, op. 2, spr. 2185, 70 ark.*
30. *TsDAVO Ukrainy, f. 5, op. 2, spr. 269, 245 ark.*
31. *TsDAVO Ukrainy, f. 5, op. 2, spr. 1117.*
32. *TsDAVO Ukrainy, f. 5, op. 2, spr. 229, 171 ark.*
33. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan (TsDAHO Ukrainy), f. 1, op. 20, spr. 1846, 43 ark.*
34. *Chornomyz V. Evreyskoe nasledie Umani / V. Chornomyz. – Odessa, 2002. – 46 s.*

Жолоб М.П.

Базовые векторы деятельности религиозных общин национальных меньшинств Украины (20-е гг. XX в.).

Исследовано культовую деятельность национальных религиозных общин советской Украины в течение 20-х годов XX века, показано реакцию власти на устройство верующими позахрамовых богослужебных мероприятий. Рассмотрено благотворительную деятельность религиозных объединений, названы категории причастных к ней лиц и источники поступления средств. Определен круг вопросов, которые решались представителями религиозных общин национальных меньшинств Украины на съездах местного значения.

Ключевые слова: религиозная община, национальное меньшинство, культовая деятельность, культовое здание, благотворительность.

Zholob M.P.

The base vectors activities of religious minority communities of Ukraine (20-ies of XX century).

A detailed analysis of the most important, in the cult of religious minority communities Ukraine interwar period. Among others, the main role of Jews and Protestants worship their holy books - the Torah and the Gospel. Since the performance of religious rites took place in a specially equipped facilities for this are highlighted elements inherent structures synagogues, church, churches and other places of worship, drawing attention to their location. Examples of inventory, which give an idea of the religious communities and religious household items. Drawn look at the placement of religious performances out of the temple (the cross passages) Polish and German Catholics. Displaying reaction power to conduct such ceremonies. We consider the charity and placing religious communities shared conventions. Shown sources of charitable funds and distinguishes categories of persons receiving financial aid.

Keywords: religious communities, ethnic minorities, religious activities, places of worship, charity.

УДК 94:316.4.063.7:2(477.41)«1920»

В.С. Котвицький

РЕПРЕСІЇ БІЛЬШОВИЦЬКОГО РЕЖИМУ ПРОТИ ЦЕРКВИ НА КИЇВЩИНІ (20-ті роки ХХ ст.)

Розкривається суть репресій більшовицького режиму проти церкви в 20-х рр. ХХ ст. та їх цілі. Державно-церковні взаємини в країні, створення каральних органів церковного напрямку та їх діяльність, суть, методи та наслідки такої роботи на Київщині. На прикладах приведених у тексті висвітлюється настрій селян по відношенню до церкви та більшовиків.

Ключові слова: більшовицький режим, церква, репресії.

Актуальною на сьогодні є проблема державно-церковних взаємин у контексті українського державотворення та функціонування громадянського суспільства, демократизації етнокультурного розвитку й визначення національних пріоритетів. Релігія і церква завжди виконували важливу соціальну функцію, зміцнюючи морально-етичні норми спільноти, слугуючи своєрідним арбітром і гарантом рівноваги та стабільності. Релігія в Україні завжди виступала одним з основних елементів націотворення, впливала на моральну, культурну, етичну, соціальну культуру українця. Тому досить важливим є дослідження релігійної політики в 20-тих рр. ХХ ст., коли формувалася свідомість покоління наших дідів-прадідів.

Завдання даної статті полягає в розкриванні суті роботи репресивно-каральних органів в церковному напрямку, механізмі створення цих органів, дослідження наслідків роботи органів на Київщині в 20-х роках, зібрання даних з очевидців.

В радянські часи історики були змушені уникати церковної проблематики, в тому числі проблеми відносин держави і церкви в 20-х рр. ХХ ст. Вивчення цих процесів й сьогодні залишається малорозробленою науковою проблемою. Дослідженню даної теми присвячені переважно роботи Ю. Шаповала, С. Кульчицького, Б. Андрусишина, В. Пашенка.

Після утвердження на українських землях, радянська влада почала вести активну антицерковну атеїстичну політику. Духовність і церква оголошувались ворогами. Всі заходи влади були спрямовані на обмеження впливу церкви на населення. Одночасно із спробами внести розкол в українську церкву, влада розгорнула широку пропаганду, яка зводилась до висміювання релігії та знущань з віруючих, «Релігія – опіум для народу!» – стало гаслом цієї компанії.

Також були створені різного роду державні органи, які мали контролювати релігійне життя населення. Провідну роль серед них відігравав Ліквідаційний відділ Народного комісаріату юстиції, який здійснював керівництво роботою місцевих органів по відокремленню церкви від держави, розробляв і публікував в пресі інструкції і роз'яснення.